

**Sosyo-Ekonomik
Sisteme Katkıları
Açısından Küçük
ve Orta ölçekli
işletme
organizasyonları**

(Organizasyon
Ölçeği ve
Organizasyon
etkinliği ilişkisi
Açısından
Fonksiyonel
Bir Analiz)

Arş. Grv.
Adem ÖĞÜT
Selçuk Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi,
İşletme Bölümü,
Yönetim ve
Organizasyon Anabilim
Dalı.

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dinamik ve istikrarlı bir küçük ve orta ölçekli işletmeler temeli bulunmadan, büyük ve dünya ölçeğinde iktisadi birimlerin oluşmayaacağı ortadadır. Küçük ve orta boy işletmeler, özellikle emek-yoğun yapıları nedeniyle, istihdam bağlamında açılımlar sağlamakta ve ekonomilerin vazgeçilmez temel taşlarını teşkil etmektedirler.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler büyük işletmelerin minyatürleri değildirler. Bu nedenle küçük, orta ve büyük işletmeler arasındaki ayrımların belirgin bir biçimde yansıtılması gerekmektedir. Ayrımların salt kantitatif ölçütleri dikkate alarak belirginleştirilemeyeceği, kalitatif kriterlerin de kullanılması zorunluluğu vardır.

Günümüz Türkiye'sinde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler fenomeni sosyal, ekonomik ve hatta siyasal boyutlarda önem kazanmıştır. Bu çalışmada, bu nitelik ve nicelikteki işletmelerin sosyo-ekonomik bağlamda önemi tartışılacak ancak toplumsal alana ilişkin etkilerine vurgu yapılacaktır.

Rekabet ve katılımın sosyo-ekonomik sistemin özü olarak benimsendiği toplumlarda tüm alanlarda sistemin sağlıklı ve istikrarlı olarak işleyişiyle, küçük ve orta ölçekli işlet-

melerin varlıkları ve etkinlikleri arasında sıkı ve paralel bir ilişki vardır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük ve/veya dünya çapında işletmelerin yerine getiremedikleri işlevleri ifa ederek ekonomide dinamizmin sürekliliğini sağlarlar.

Ülkemiz küçük ve orta ölçekli işletmeleri geçiş süreci yaşamaktadırlar. Bu transformasyon süreci, geleneksel çizgide üretim yapan, yalnız lokal pazarlara yönelik faaliyet gösteren, büyümekten çekinen, demode teknoloji kullanan ve serbest rekabetten kaçınan klasik küçük ve orta boy işletmecilik anlayışını tüm yapısal ve fonksiyonel alanlarda yeniliklere açık, bilgiye ve bilgilenmeye önem veren, pazarını global olarak algılayan, rekabeti olmazsa olmaz (sine qua non) sayan bir küçük ve orta boy işletmecilik felsefesine dönüştürmektedir.

Bu dönüşümü gerçekleştirmiş bir küçük ve orta ölçekli işletmeler sistemi, Türkiye özelinde toplumsal barışın, ekonomik dinamizmin ve siyasal istikrarın kaçınılmaz koşuludur.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ANALİZ

2.1. İşletme Kavramı

İşletme, çok genel bir yaklaşımla, üretim araçlarının uyumlu bir biçimde birleşmesinden oluşan birimdir. Başka bir deyişle, tabii kaynaklar, işgücü, sermaye ve örgütlenme öğelerinden müteşekkil bir oluşumdur. Tosun'a göre işletme kavramı iş kökünden gelmekte ve şu üç anlamı kapsamaktadır.

- a) Bir alet, makine ve bu gibi bir aracı çalıştırma yani ona iş gördürme,
- b) Çeşitli iş ve etkinliklerin görüldüğü yer yani işyeri,
- c) Maddesel ve insansal unsurlardan (anamat ve personel) oluşan üretim birimi(1).

(1) Kemal Tosun, **İşletme Yönetimi (Genel Esaslar)**, Yön. Ajans, 5. Baskı, İstanbul, 1990, s. 13.

2.2. Girişim Kavramı

İşletme ve girişim kavramlarının çoğu kez aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Esasen işletme, "belirli bir amaca ulaşmak için mal veya hizmet üreten bu çalışmalarını yerine getirirken de beşeri ve fiziki faktörleri bünyesinde bulunduran birimdir(2). Teşebbüs ise "başkalarının gereksinimlerini sürekli karşılamak üzere, pazarı olan veya pazarda fiyatı oluşan ekonomik mal ve hizmetleri ortaya koymak ve sahibine kar sağlamak amacıyla güden işletme" (3) biçiminde tanımlanmaktadır.

İşletmenin kurulabilmesi için girişim vazgeçilmez bir koşuldur. Ancak bir işletmenin girişim olabilmesi için sunulan mal veya hizmetin başkalarının gereksinimini karşılaması ve gösterilen çabanın devamlı olması gerekmektedir.

2.3. Küçük İşletme Kavramı

Küçük işletme kavramını açıklayan evrensel bir tanım yoktur. Bu nitelikte bir tanım yapmanın zorluğu "küçük" kavramının göreceli (relative) bir mefhum olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Szonyi ve Steinhoff, iktisadi kalkınma komitesinin tanımından esinlenerek, bir küçük işletmenin aşağıda sayılacak dört özellikten en az ikisini haiz bir işletme olduğu görüşündedirler(4).

1. Genellikle işletmenin yöneticileri aynı zamanda işletmenin sahibidirler.
2. İşletme sermayesi bir bireye veya küçük bir birey topluluğuna aittir.
3. Çalışanlar ve işletme malikleri açısından işletme faaliyet alanı yerel niteliklidir. Pazarın yerel (local) olması gerekmez.
4. İşletme sektör içinde karşılaştırmalı olarak küçüktür. Bu ölçüm, satış hacmi, çalışanlar sayısı vb. ölçütlere göre yapılabilir.

(2) Oktay Alpugan, **Küçük İşletmeler (Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi)**, Der. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 2.

(3) Mehmet OLUÇ, **İşletme Organizasyonu ve Yönetimi**, Cilt I, İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1978, Aktaran: Oktay Alpugan, a.g.e., s. 2.

(4) Andrew J. Szonyi, Dan S. Steinhoff, **Small Business Management Fundamentals**, Mc Graw Hill Inc. Canada, 1983, s. 4.

2.4. KOBİ Kavramı*

Küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ) tanımlamasına ilişkin ulusal ve uluslararası bir dizi kuruluşlar öneriler ve saptamalarda bulunmuşlardır. Organizasyonlardan kimi kalitatif kimi de kantitatif ölçütlere tanımlarında ağırlık vermişlerdir. Yine, tarihsel süreç içinde hukuksal bağlamda kanunlar tarafından yapılan tanımlar ekonomik ve toplumsal transformasyon doğrultusunda değişim göstermişlerdir.

OECD'nin büyüklüklerine göre işletmeler konusunda kabul ettiği sınıflandırma yalnız çalışan sayısını ölçüt olarak almıştır(5).

İşletme Büyüklüğü	Çalıştırılan İşçi Sayısı
- Çok küçük işletme	20'den az işçi
- Küçük işletme	20-99 işçi
- Orta ölçekli işletme	100-499 işçi
- Büyük işletme	500'den çok işçi

Avrupa Birliği (EU)'de genel kabul gören tanım ise Almanya ve Fransa tarafından yapılan KOBİ tanımıdır. Bu tanıma göre 6 ila 500 arası işçi çalıştıran işletmeler KOBİ'dir(6).

Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tanımına göre 1-49 kişi çalıştıran işyerleri küçük ölçekli, 50-99 kişi çalıştırılan işyerleri ise orta ölçeklidirler(7).

Diğer yandan İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın tanımına göre ise 1-20 kişi çalıştırılan işyerleri "küçük işyerleri", 21-100 kişi çalışan işyerleri ise "orta boy işyerleri" olarak belirtilmektedir(8).

(*) Bu çalışmada, küçük ve orta büyüklükte işletmeler, küçük ve orta ölçekli işletmeler, küçük ve orta boy işletmeler ve bir akronim olan KOBİ kavramları eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

(5) DESİYAB, Farklı Ülkelerde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Tanımları (Teksir).

(6) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 122.

(7) Ömer Cücelioğlu, "Küçük Ölçekli İşletmelerin KOSGEB'den Beklentileri", TES-AR Yayını, No: 13, Ankara, 1994, s. 3.

(8) Erdoğan Özötün, "1993 Yılında Küçük ve Orta Boy Sanayi Kuruluşları", ISO Yayını, No: 10, İstanbul, 1993, s. 126.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler herşeyden önce çok boyutlu bir fenomendir. Tanımlardan da görülebileceği gibi bu boyutların bir kısmının kantitatif ifadelendirilmesi imkan dahilinde olsa da, büyük bir bölümü kalitatifdir. Başka bir deyişle, KOBİ tanımlamasında salt sayısal ölçütleri kıstas alan tanımlar rasyonel ve kapsayıcı olarak kabul edilemezler.

Küçük işletmenin ne kadar küçük olması gerektiğini belirlerken, genellikle işletmenin yıllık satış hacmine ya da istihdam ettiği personel sayısına gönderme yapılmaktadır(9)

Yönetimde devrimin ve profesyonelleşen yöneticinin realize edildiği bir çağı yaşıyoruz. Ülkemizde hala amatör tekniklerle iş dünyasına giren ve başarılar gösteren girişimciler olabilir. Ancak hem işletmenin varlığını, hem de sosyo-ekonomik sistem içinde yerine getirdiği fonksiyonlarının sürekliliğini sağlayabilmek için bilinmesi gereken kural ve ilkeler, izlenmesi gereken yenilikler vardır.

Müftüoğlu, KOBİ kavramının mutlaka kantitatif bir tanımı yapılması gerekliyse a) İşletmede istihdam edilen personel sayısı, b) İşletmenin sermaye yatırım tutarının temel ölçütler olarak alınması gerektiğini vurgulamaktadır(10).

2.5. KOBİ'lerde Yönetim Tartışması

Geleneksel olarak, küçük işletmelerin yönetim sorunları üzerine yapılan tartışmalar anlamsız bulunagelmıştır. Zira, yönetimin yalnız büyük organizasyonlara özgü bir olgu olduğu düşüncesi hem teorisyen hem de pratisyenlerde egemen olmuştur. Drucker bu genel kanaati ABD'de bir dönem küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışanlar arasında söyleneğelen bir deyişle, aşağıdaki biçimde ortaya koymaktadır; "Yönetim nedir? Yönetim General Electric için gereklidir. Bizler yönetime önem vermeksizin faaliyette bulunacak kadar küçüğüz"(11).

Ancak ülke ekonomilerinde dinamizm kaynağı oldukları enformasyon toplumu ile de daha da belirginleşen küçük ve orta ölçekli işletmelerin

(9) W.F. Coventry, I. Burstiner, Management. A Basic Handbook, Prentice Hall, Inc., N.J., 1977, s. 380.

(10) Tamer Müftüoğlu, Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, (Sorunlar-Öneriler), Sevinç Yayınevi, II. Baskı, Ankara, 1991, s. 147.

(11) Peter F. Drucker, Management, (Tasks, Responsibilities, Practices), Harper & Row, Inc., New York, 1985, s. 649.

örgütlü ve sistematik bir yönetim sistemine multinasyonel firmalar kadar gereksinim duydukları gözardı edilmesi güç bir gerçektir. Herşeyden önce KOBİ'lerin marjinal olmaya tahammülleri yoktur. Bu bağlamda, Kobiler için de stratejik düşünme ve stratejik eylem sergileme alternatif kabul etmez bir zorunluluktur.

Yönetim ile mülkiyetin çoğunlukla bütünleştiği küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde tepe yönetiminin işlevlerini belirlemek zordur. Ancak, yüzyılımız ekonomik sisteminin merkezi kavramı olan rekabet yalnız büyük işletmeler için geçerli olan partiküler bir karakter değildir. Sırasıyla global, ulusal, bölgesel ve yerel tüm piyasalarda geçerli jenerik nitelikli bir ilkedir. Bu nedenle ülkemiz KOBİ'lerinde görev yapan üst düzey yöneticileri profesyonelleşmek zorundadırlar.

Organizasyon içi iletişimde formal kanallar kadar informal kanalların da başarıyla kullanıldığı küçük ve orta ölçekli işletmelerde tepe yönetiminin çalışanları daha sağlıklı tanıyabilme şansları vardır. Ekonomik ve sosyal sisteme katkıları azımsanamaz olan KOBİ'lerin oluşan bu pozitif örgüt iklimi ve neyi, niçin yaptığını bilen profesyonelleşmiş bir yönetim ile daha etkin duruma geleceklerinde kuşku yoktur.

III. BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK SİSTEM VE KÜÇÜK & ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETME ORGANİZASYONLARI

Sosyal ve ekonomik kalkınma girişimcilik ruhuna sahip bireylerin toplumda kendilerini gerçekleştirebilmeleri (self-actualization) ve gizil güçlerini (potential) en yüksek düzeyde kullanabilmeleri durumunda daha kısa bir zaman periyodu içinde gerçekleştirilebilir. Zira, tarihsel süreç içinde girişimcilik ve genel yöneticilik karakterlerine sahip olan bireylerin yalnız kendi işletmelerinin başarısında değil, yöresel, bölgesel ve ulusal kalkınmada da (local, regional and national development) etkin rol sahibi oldukları görülmektedir.

Girişimciliğin bir tezahürü olan küçük ve orta ölçekli işletmeler mülkiyeti geniş bir alana yaymada ve istihdam imkanları yaratmada olduk-

ça etkindirler. Küçük ve orta ölçekli işletme organizasyonları mesleki deneyim okullarıdır. Türkiye için hazırlanacak bütünsel (total), entegre ve sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi, işletmeciliği ve üretkenliği ülkede geniş bir alana yaygın, bölgesel gelişmişlik farklarını gidermede etkin işlevler gören ve önemli aşamalar kaydeden küçük ve orta ölçekli işletmeler realitesini içermek zorundadır.

3.1. Rekabet ve Katılımın Önemi

Sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda rekabeti (competition) ve katılımı (participation) yaygınlaştırılmaksızın gelişme sağlamanın mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Toplumsal birimlerde ve kültürel alanlarda katılım ve yarışma, birey olma, üye olma bilincini geliştirecek, sorumluluklar ile yetkilerin dengelenmesini sağlayacak, daha nitelikli eserler sunabilme çabasını artıracak ve yüksek düzeyli düşünce üretimine katkıda bulunacaktır. Siyasal platformda yurttaş olma bilincinin tüm politik süreçlere bire bir yansımaları ile katılım ruhu gelişecek, siyasal iktidar uyarılmış oy ile değil siyasal bilinç sahibi yurttaşların otonom oyları ile belirlenecek, siyasal muhalefet söylem ve eylemleriyle siyasal iktidarın iddialı bir yedeği olduğunu hissettirecektir.

Ekonomik alanda rekabet müşteri odaklı felsefenin gelişmesine yol verecek, nitelikli mal veya hizmet sunumunu sağlayacak, katılım ise alternatif iş ve hizmet alanlarının ihdas edilmesinde, girişimcilik ruhunun gelişmesinde, gerçekleştirilen iktisadi faaliyetten yüksek doyum (Job satisfaction) elde edilmesinde etkin rol oynayacaktır.

3.2. Devletin Etkinlik Alanı ve Rolü

1986 yılı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Buchanan iktisadi yaşamın biçimlendirilmesinde en etkin rol sahibi olan devleti ikili bir klasifikasyona tabi tutmuştur. Koruyucu Devlet (Protective State) ve Etkin Devlet (Productive State). Mantıksal temeli sağlam bu ayırım hakim devlet, hakem devlet vb. farklı niteliklemlerle günümüz Türkiye'sinde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Günümüzün ekonomik modalitesi serbest piyasa ekonomisidir. Ancak bu serbest piyasa ekonomisi, bireyi homo-economicus olan "bırakınız yapsınlar"cı tabii düzenin bir türevi olarak algılanmamalıdır. Hakem devlet odaklı bu ekonomik mekanizmada devlet oyunun kurallarını belirlemekte (regulation, rules of game) ve aktörlerin bu kurallara uymasını sağlamakta-

dır. Bu kuralların karışmacı içeriği haiz olmaması, piyasa ekonomisi mantığına ve rasyonaliteye uygun olması birincil şarttır.

Girişimcilik ruhunun sergilenmesi ve çabaların örgütlenmesi ile ortaya çıkan küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel paradigma bağlamında gelişmelerine engel teşkil edecek faktörlerin en aza indirildiği bir gerçektir. Bu piyasa koşulları altında Amerika Birleşik Devletleri'nde küçük işletme sayısının gün geçtikçe arttığı gözlemlenmektedir.¹² Ancak ülkemiz özelinde, bu piyasa koşulları altında, devletin salt hakem olmakla kalmayıp özellikle gereksinim olan alanlarda girişimciliği, iş kurmayı özendirilmesi gerektiği, uygulamada olan özendirme önlemlerinin kapsamının rasyonel bir sektörel analiz sonucunda yeniden sınıflandırılarak artırılmasının vazgeçilmezliği ortadadır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesine ilişkin belirttiğimiz bu görüşlerden, devletin bu işletmeleri "Devlet Baba" veya "Kerim Devlet" yaklaşımıyla koruması, kayırması ve sürekli sübvansiyon etmesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Küçük ve orta ölçekli işletmelere devletin yapması gereken "sübvansiyon değil enformasyon", "ayrıcalık değil eşitlik" ve "arz yönlü değil talep yönlü sübvansiyon"dur(13).

3.3. KOBİ'lerin Sosyal Sisteme Katkıları

Son zamanlara değin, küçük ve orta ölçekli işletmeler sektörü modernizasyon ve kalkınma önünde bir engel olarak telakki edilmekteydi(14). Ancak çeşitlilikler içinde birlik (unity in diversity) ve gelişmeye önem veren sanayi ötesi toplum düzeni bağlamında küçük ve orta ölçekli işletmeler sosyal modernizasyon ve ekonomik kalkınma sağlama konusunda olumlu-yıcı, itici, pozitif güçler olmuşlardır.

Günümüz Türkiye'sinde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olgusu sosyal, ekonomik ve hatta siyasal boyutlarda önem kazanmıştır. Zira, artık küçük işletmeler büyüyemediği, entegre olamadığı için küçük kalmış,

12 Mark Granovetter, "Small Is Bountiful: Labor Markets and Establishment Size", *American Sociological Review*, Vol. 49, 1984, s. 323.

(13) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 339.

(14) Suzanne Berger; "The uses of the Traditional Sector in Italy: Why Declining Classes Survive",

The Petite Bourgeoisie: Comparative Studies of the Uneasy Stratum, (Ed., F. Bechhofer and B. Elliot) London Macmillan., 1981, s. 71-89.

kamusal özendirmelere gereksinim gösteren, yenilik yapamayıp geleneksel usullerle çalışan organizasyonlar değillerdir. Aksine Türkiye'nin 1980 sonrası açılım gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri çalışma usullerindeki elastikiyet dolayısıyla dinamik, bürokratik olmaktan ziyade adhokratik(*), mesleki formasyonlu bireylerin girişimcilik ruhuyla yeniliklere açık bir görünüm arz etme yolundadırlar. Bu sayılan açılım yelpazesi noktalarında ülkemizdeki bütün küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin başarılı olduğunu söylemek şu an için olası değildir. Ancak, artık ekonomi çevreleri ve toplumbilimciler şu saptamayı yapmışlardır: **Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler Türkiye ekonomisinin bir problemi değil, tam tersine motorudur, en dinamik yönlerinden biridir.**

Ekonomik bağlamda önemi tartışılmaz olan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, toplumsal ve siyasal açılarından da etkin fonksiyonlar yerine getirmektedirler. Toplumsal açıdan istihdama katkısı, orta sınıf karakteri ve sosyal geçişi kolaylaştırıcı dinamik yapısı nedeniyle bu işletmelerin önemi geniş kabul görmekte, sosyolojideki orta sınıf teorisinin temel öğelerinden birini teşkil etmektedir. Siyasal açıdan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, istikrarın garantisi, demokrasinin teminatı olarak kabul edilmektedir(15).

Büyük ölçekli organizasyonların gelişmiş toplumların ihtiyaçlarını tatmin etme kapasitesi üzerindeki kuşku gün geçtikçe artmaktadır(16). Schumacher boyutları genişleyen, kompleks hale gelen, yaşamı anlamsızlaştıran total büyüklüklere karşı "küçük güzeldir" (small is beautiful) tepkisini verdi ve yankı uyandırdı. Biz de, küçük işletmelerin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamda denge unsurları, ekonomik gelişmenin, siyasal istikrarın ve toplumsal barışın temel taşları olduklarını vurguladık. Ama, bu gerçeği, Schumacher gibi küçükten yana tercihimizi koyduğumuzdan ötürü değil, küçük işletmelerde gördüğümüz dinamik yapıyı ve gelişme temayüllerini ülke kalkınması açısından önemli saydığımız için tartışma gereği duyduk.

(*) Adhokrasi geçici anlamına gelen Latince kökenli "ad hoc" sözcüğünden türetilmiştir. Adhokrasi, geçici amaçlara yönelik olarak kurulan organizasyon anlamına gelmektedir.

(15) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 33.

(16) Michael Piore and Charles Sabel: The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity, Basic Books, New York, 1984.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler bir yapı olarak ekonomide dinamizmin kaynağıdır ve önemlidirler. Ancak, Müftüoğlu'nun da belirttiği gibi bu değerlendirme spesifik anlamda tek tek işletmeler için geçerli değildir ve küçük işletmelerin büyüme temayülü gösterenleri özellikle teşvik edilmelidir. Bu bağlamda, kamusal teşvikler, kendi ayakları üzerinde duramayan küçük girişimler yerine, büyüme potansiyeli gösteren küçük işletmelere yönlendirilmiş olacaktır.

3.3.1. Orta Sınıfı Güçlendirici Rolü

Orta sınıf tanımlaması genel olarak kişisel gelir veya meslek esas alınarak yapılmaktadır(17). Yalnız ekonomik bir ölçüt olan kişisel gelir veya toplumsal bir kriter olan meslek unsurlarını dikkate alarak "orta sınıf" (middle class) konseptini anlamak olanaksızdır.

Toplamda bireyler kabaca alt, orta ve yüksek gelir gruplarına ayrıldıklarında orta gelir grubunda yer alanlar ekonomik görüşe göre "orta sınıf"ı teşkil ederler. Yine bireyler serbest meslek sahipleri ve serbest meslek sahibi olmayanlar biçiminde ikiye ayrılmaktadırlar. Bu bağlamda, serbest çalışan profesyonel meslek sahipleri ile küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri orta sınıfı oluşturmaktadırlar.

Gelir düzeyi ve meslek esaslarına dayanarak yaptığımız orta sınıf tanımlamasına Müftüoğlu "işlevsel orta sınıf" eklemesiyle katkıda bulunmuştur(18). Aynı bağlamda profesyonel yöneticiler ve üst düzey bürokratlar serbest meslek sahibi olmamalarına rağmen "pozisyon orta sınıfı", bilim adamları, teknokratlar ve sanatkarlar ise "nitelik orta sınıfı" biçiminde kategorize edilmektedir.

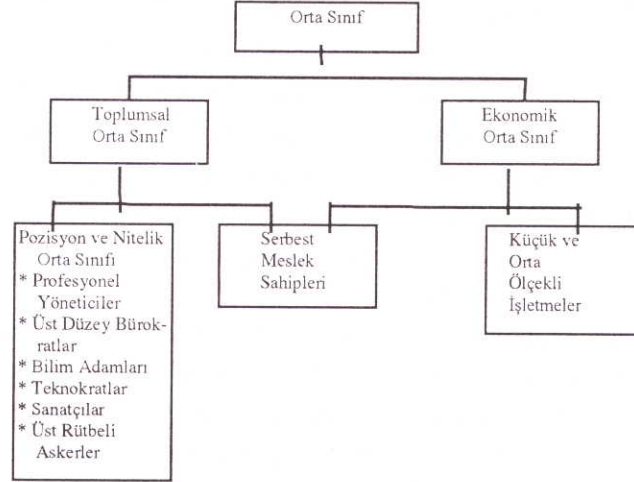
İşlevsel tanım, gerçekte, orta sınıfın dinamik niteliğini daha bariz bir biçimde sergilemektedir. Zira işlevsel tanım yaklaşımına göre, orta sınıf sorumluluk taşıma, yaratıcılık, riske girme, genel yöneticilik ve buluş-yeniliklere açıklık gibi fonksiyonları ifa eden sınıftır. Bu bağlamda, işlevsel orta sınıfın toplumun etkin, yenilikçi, yaratıcı, dinamik ve özellikle girişimcilik getirisine sahip kimseleri kapsadığı belirtilmektedir(19).

(17) Oktay Alpugan, a.g.e., s. 22.

(18) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 39.

(19) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 39.

Hamer, işlevsel orta sınıf tanımını toplumsal orta sınıf ve ekonomik orta sınıf biçiminde bir kategorizasyona tabi tutmuştur(20). Bu noktadan hareketle orta sınıf konsepti aşağıdaki biçimde şematize edilmiştir.

Toplumsal ve Ekonomik Orta Sınıf(*)

Sanayi ötesi gelişmişlik düzeyini yakalamış ülkeler ve bilgiye dayalı toplumları bugünkü teknik ve sosyal sofistikasyona teşebbüs ruhu ile ulaşımlardır. Teşebbüs ruhu orta sınıf fenomeninde merkezi bir niteliktir. Orta sınıfı belirleyen değer ve normlar, disiplin, organizasyon, başarı, dayanışma ve özveridir.

Alt sınıf ciddi handikapları dolayısıyla eşiği aşamamış ve sübvansedeilmeye gereksinim göstermektedir. Üst sınıf ise ekonomik doyuma (contentment problem) ulaştığından dinamizmini yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Oysa, hür teşebbüsün ve küçük gayretlerin süreklileştirilmesinin ürünü olarak temayüz eden orta sınıf toplumsal ve ekonomik faaliyetin motor gücünü oluşturmaktadır.

Orta sınıfı teşkil eden küçük ve orta büyüklükteki firma sahipleri birbirleriyle sürekli rekabet halindedirler. Girişimcilik, cesaret, üretim ve kaliteyi artırma gayretleri ile bu orta sınıf demokratik siyasal ve toplumsal yaşamın ve serbest pazar ekonomisinin güvencesidir.

(20) E. Hamer; Das Mittelstandische Unternehmen, Eigenarten, Bedeung, Risiken und Chancen, Bonn 1987, s. 11-23.

(*) Tamer Müftüoğlu, a.g.e., s. 40.

Özgür ve örgütlenmiş bir toplum düzeni ve demokratik bir devlet için orta sınıftan siyasal, toplumsal, ekonomik önemi ve değeri tartışma götürmez bir gerçektir.

3.3.2. Yabancılaşmayı Azaltıcı Rolü

Sanayileşme ile köyden kente göç hız kazanmış, salt üretim endeksli işletmelerde beşeri unsurlar dikkate alınmamış, çarpık kentleşme bireyleri ve aileleri dayanışmacı sosyal ilişkilerinden soyutlamıştır. Sonuç itibarıyla, bu süreç içinde kimileri dönüşüme ayak uydurmuş ve kendi sosyopsikolojik pozisyonunu yeni normlarla uyumlulaştırmış (adaptation) ancak çoğunluk yeni düzen ve koşullara karşı tepki olarak kendi eşine çekilmiş (isolation) ve yabancılaşmıştır (alienation).

Himmetoğlu marksist doktrinde temel bir konsept olarak kullanılan yabancılaşma kavramı açısından küçük işletmeleri incelemiş ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin emeğin sermayeye yabancılaşmasını, kişinin görevlere yabancılaşmasını ve bireyin topluma yabancılaşmasını engelleyebileceği görüşüne varmıştır(21).

Çoğunlukla küçük işletmelerde işletme sahibinin aynı zamanda işletme yöneticisi olduğu ve işletme faaliyetlerine direkt olarak iştirak ettiği bir gerçektir. Çalışanlarla yönetici aynı örgüt iklimi içinde yoğun bir işbirliği kurmaktadır. Bu ilişkilerin emeğin sermayeye yabancılaşmasını engelleyebileceği ileri sürülebilir.

Küçük işletmelerde çalışanın işten duyduğu doyum (job satisfaction) artmaktadır. Zira organizasyonda katı hiyerarşik düzen yerine kooperasyon ilişkileri üretilen mamül ya da sunulan hizmete çalışanların yaptığı katkıyı görünür kılmakta ve büyük ölçüde yatay iletişime ve işbirliğine dayalı örgüt kültürü içinde çalışanlarla işveren arasında amaç birliği oluşabilmektedir.

Küçük işletmelerin mekansal olarak büyükşehir merkezlerinde kurulmaları kaçınılmaz değildir. Her yöre ve bölgede kolaylıkla kurulabildiklerinden bireyleri doğup büyüdükleri ortamdan koparılması ve sosyal ve kültürel çıkmazları yaşamaları gerekmemektedir.

(21) Bülent Himmetoğlu, "Esnaf ve Sanatkarların Sosyal Sorunları", Seminer, İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği, İzmir, 1997, s. 68.

3.3.3. İstihdam Sağlayıcı Rolü

Günümüzde birçok ülkede küçük işletmeler istihdama çok önemli katkıda bulunurlar(22). İşyeri sayısı açısından % 99, istihdam açısından % 53'lük paya sahip olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik, sosyal ve politik istikrarın sürekliliğinin sağlanmasında katkıları da dikkate alındığında, bu işletmelerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Uzun süren ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sorunu ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde bile küçük işletmelerin beklenmedik artışına neden olmuştur(23).

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler istihdam yaratmakla birlikte, yerel ve bölgesel nitelikli işletmeler olmaları dolayısıyla, nüfusun lüzumsuz biçimde göç etmesini engellemekte, sosyal düzensizliklerin ve çarpık kentleşmenin genişlemesini engellemektedir.

Çok küçük, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin içinde buldukları piyasada açık ya da gizli piyasaya giriş engellerinden söz etmek olanaklı değildir. Bu çap ve nitelikte bir rekabet ortamında bile istihdam yaratma açısından küçük işletmelerde ortalama % 140, orta ölçekli işletmelerde % 90'lık bir potansiyel göstermektedirler. Ayrıca bilindiği gibi Türkiye ekonomisi bağlamında bir kişilik istihdam yaratmak için gerekli yatırımın küçük ve orta boy işletmelerde büyük işletmelere nisbetle ortalama 1/3 oranında az olması bu işletmelerin ülke kalkınması açısından pratik önemini artırmaktadır.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yüzyılımızın ilk yarısında işletmelerin globalleşmeleri, dünya çapında firmaların yaygınlaşmaları ve sayıca hızla çoğalmaları ile, küçük ve

(22) Oktay Alpugan, a.g.e., s. 21.

(23) Suzanne Berger: "Discontinuity in the Politics of Industrial Society", Dualism and Discontinuity in Industrial Societies, (Ed.: S. Berger and M.J. Piore) Cambridge University Press., 1980, s. 132.

orta ölçekli işletmelerin iktisadi varlıklarını sürdüremeyecekleri görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu yaygın kanaat esasen bir yanılısamaydı.

Sosyal olgu ve gerçeklikleri salt ideolojik yaklaşımlarla irdelemek rasyonel ve/veya anlamlı değildir. Sözü edilen dönem boyunca tüm dünyada büyük ölçekli organizasyonların daha yararlı ve etkin olacağına ilişkin oluşan ya da oluşturulan kanaat yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kanaatin temeli, büyük olmanın maliyet tasarrufu sağlayacağı alt kanaatini içeren “ölçek ekonomileri” (scale economies) konseptine dayanmaktadır.

Sanayileşme sürecinin gelişme ve olgunlaşma aşamalarında sıklıkla kullanılıp ekonomik dinamizmin yegane sağlayıcısı olarak sunulan ölçek ekonomileri yaklaşımı, sanayi-ötesi topluma geçiş süreciyle birlikte tartışılır olmuştur. Artık küçük ve orta ölçekli girişimlerinde sosyo-ekonomik işleyiş içinde önemli artı değerler yaratabilecekleri ve etkin işlevler yerine getirebilecekleri kabul edilmektedir.

Yeni ve alternatif bir gerçekliğin dile getirilmesi başka bir yanılıya düşmeyi engelleyememiştir. Küçük (small size) ve orta (fair size) ölçekli işletmelerin başarılı olacağı savını yoğunlukla ortaya atanlar da ideolojikleşme sendromundan kurtulamamış ve Schumacher’in “küçük güzeldir” (small is beautiful) sloganı etrafında çeşitli gelişmişlik düzeyinde bulunan farklı siyasal sistemlerle yönetilen ülke aydınları arasında toplulaşmalar gözlenmiştir.

Sosyo-ekonomik sisteme katkıları açısından, girişimleri ölçekleri bazında sınıflandırma yönelimi göstermek yerine, etkin olan-etkin olmayan işletme ölçütünü analizin kıstası yapmak bizi daha anlamlı bulgulara götürecektir. Bu bütünsel sistem içinde büyük işletmeler vardır ve etkinliklerini artırmak amacıyla multinasyonel nitelik kazanmaya çalışmaktadırlar. Ancak etkinliği yüksek küçük ve orta ölçekli organizasyonların varlığı ve bu işletmelerin sosyo-ekonomik sisteme katkıları da ihmal edilemez düzeydedir. Sanayi ötesi toplumun karakteri, sanayi öncesi ve sanayi toplumu döneminde işleyen doğal seleksiyonu aşmakta ve büyük ile küçüğü, siyah ile beyazı, güçlü ile zayıfı bir antagonizma içinde mütala etmek yerine birbirini tamamlayıcı, tutarlı ve yararlı ilişkiler kurabilen ögeler olarak ele almaktadır.

Çalışmamızın ortaya koyduğu gibi genel anlamda üretimi, özel anlamda sanayileşmeyi ve ticari dinamizmi tüm yurt yüzeyine yaymada küçük

ve orta ölçekli işletmelerin azımsanamaz bir önemi vardır. Ayrıca gelir yelpazesi içinde denge ögesinin kuvvetini sağlayan, kişisel girişimcilik iradelerinin ortaya çıkmasında rol oynayan, istihdam artırıcı niteliği ile hem sosyal hem de ekonomik istikrar unsuru olan organizasyonlar yine küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemini vurgulamak, hiçbir zaman büyük ve global şirketlerin önemini yadsımak anlamına gelmemektedir. Uzun dönemde küçük ve orta boy işletmeler büyük işletmelerin girdilerinin ve aramalarının üreticisi durumuna gelmektedirler. Başka bir deyişle, bilgiye dayalı organizasyonların başat olduğu ve olmaya devam edeceği çağımızda büyük, orta ve küçük işletmeler zıt güçler olarak algılanmamakta, birlikte varolma ve sürekli gelişme anlayışı ile sosyo-ekonomik sistemi çalıştırmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- Alpugan, Oktay. **Küçük İşletmeler (Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi)**, Der Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1994.
- Berger, Suzanne. "Discontinuity in the Politics of Industrial Society, **Dualism and Discontinuity in Industrial Societies**, (Ed., S. Berger and M.J. Piore), Cambridge, 1980.
- Berger, Suzanne, "The Uses of the Traditional Sector in Italy: Why Declining Classes Survive", **The Petite Bourgeoisie: Comparative Studies of the Uneasy Stratum**, (Ed., F. Bechhofer and B. Elliot), London, 1981.
- Cücelioğlu, Ömer, "Küçük Ölçekli İşletmelerin KOSGEB'den Beklentileri", **TES-AR Yayınları**, Ankara, 1994.
- Coventry W.F., Burstiner Irwing. **Management, (A Basic Handbook)**, Prentice Hall, Inc., N.J. 1977.
- Drucker, Peter F. **Management, (Tasks, Responsibilities, Practices)**, Harper & Row, Inc., New York, 1985.
- Ekin, Nusret, **Endüstri İlişkileri**, İ.Ü. Yayını, IV. Baskı, İstanbul, 1987.
- Granovetter, Mark, "Small Is Bountiful: Labor Markets and Establishment Size" **American Sociological Review**, Vol. 49, 1984.

- Heskett, James L., Sasser, W. Earl and Hart, Christopher W.L. **Service Breakthroughs, (Changing the Rules of the Game)**, The Free Press, N.Y., 1990.
- İstanbul Ticaret Odası, **Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yönetim Sorunları ve Çözümleri**, Prive Lmt., İstanbul 1997.
- İstanbul Sanayi Odası, **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sorunları, Uluslararası Sempozyum**, İSO Yayını, İstanbul, 1991.
- Müftüoğlu, Tamer, **Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, (Sorunlar & Öneriler)**, Sistem Matbaası, II. Baskı, Ankara, 1991.
- Oluç, Mehmet, **İşletme Organizasyonu ve Yönetimi**, İ.Ü. Yayını, I. Cilt, İstanbul, 1978.
- Özötün, Erdoğan, “1993 Yılında Küçük ve Orta Boy Sanayi Kuruluşları”, **İSO Yayını**, İstanbul, 1993.
- Piore, Michael, Sabel, Charles. **The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity**, Basic Books, New York, 1984.
- Quchi, William, **The M-Form Society (How American Teamwork Can Recapture the Competitive Edge)**, Addison - Wesley Publishing Company, USA, 1984.
- Sarıaslan, Halil, “Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunları”, **TOBB Yayını**, Ankara, 1994.
- Szonyi, Andrew J., Steinhoff, Dan S. **Small Business Management Fundamentals**, Mc Graw-Hill, Inc., Canada, 1983.
- TOSYÖV, **Yatırımlarda Devlet Yardımı ve KOBİ’ler (Yuvarlak Masa Toplantıları)**, Ofset Fotomat, Ankara, 1995.
- Talalay, Michael., Farrands, Chris., Tooze, Roger, **Technology, Culture and Competitiveness**, Routledge Lmd., NY, 1997.
- Tosun, Kemal, **İşletme Yönetimi, (Genel Esaslar)**, Yön Ajans, V. Baskı, İstanbul, 1990.